

Probleme privind conservarea obiectelor de patrimoniu pe suport papetar din colecțiile Muzeului Olteniei

Camelia Slabu

Depozitar al unui valoros și bogat patrimoniu cultural, Muzeul Olteniei deține în colecțiile sale un bogat fond de manuscrise și carte veche, documente, presă, constituit pe parcursul celor aproape nouă decenii de existență a acestei instituții. Acest fond are o valoare deosebită cuprinzând lucrări de interes major pentru istoria culturii naționale și universale, precum și pentru cunoașterea contribuției Olteniei la dezvoltarea culturii românești.

Încă de la înființarea sa, în 1915, Muzeul Olteniei a preluat din patrimoniul Fundației “Aretia și Alexandru Aman” câteva tipărituri vechi, legate de începuturile tiparului craiovean, cărți care aveau să formeze nucleul actualii colecții. Reprezentând dublete ale unor cărți rămase în fondul bibliotecii acestei instituții, ele fuseseră minuțios legate și conservate de profesor Ștefan Ciuceanu, fostul custode al Fundației, devenit cititor și director al tânărului muzeu. În felul acesta, colecția de carte veche a Muzeului Olteniei s-a bucurat încă de la constituire de ocrotirea unui pasionat bibliofil, om de cultură care a reușit să o îmbogățească în anii următori prin achiziționarea din anticariate a unor lucrări, îndeosebi tipărituri străine din secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea.

O etapă importantă în dezvoltarea acestei colecții o reprezintă preluarea, în 1937, a unui bogat fond de documente, manuscrise și carte veche românească adunate de-a lungul anilor de cunoscutul cercetător al istoriei culturii și civilizației românești, Mihail Seulescu.

Încă din 1936 C. S. Nicolaescu Plopșor, director al Muzeului Olteniei, solicită Prefecturii Județului Dolj suma de 100 000 lei pentru achiziționarea “colecției de documente vechi și manuscrise oltenesti” a prof. Mihail Seulescu. “Cum muzeul nu putea face față unei sume atât de mari, prin stăruința doamnei Aretia George Tătărăscu și a domnului Emanoil Tătărăscu, Primăria municipiului și Prefectura Județului Dolj prin d-nii C. Negrescu, I. Gârboviceanu și Al. B. Iliescu, au pus la dispoziție suma necesară” preciza Plopșor, colecțiile muzeului îmbogățindu-se cu peste 2000 de “hrisoave pe pergament și manuscrise în majoritate inedite”¹.

Manuscrise și tipărituri valoroase au intrat, de asemenea, în patrimoniu anilor 1938 – 1945, ca urmare a strădaniei directorului muzeului Olteniei C. S. Nicolaescu-Plopșor. Au fost achiziționate în acea vreme lucrări remarcabile dintre care menționăm un exemplar manuscris al *Cronografului lui Mihail Moxa*, până de curând unicat în țară, un *Tetraevangheliar* manuscris grecesc din secolul al XII-lea, precum și câteva dintre primele tipărituri scoase la Craiova de Constantin Lecca. Tot C. S. Nicolaescu-Plopșor este cel ce îmbogățește colecția în anii următori prin depistarea și preluarea, unor fonduri de carte veche cum sunt: fondul de la Institutul Lazaro – Otetelișanu, care cuprindea în principal biblioteca întocmită de ing. Grigore Otetelișanu la mijlocul secolului trecut, precum și o mare parte a bibliotecii lui Constantin Argetoianu, care cuprindea ediții rare venețiene și germane, tipărite în secolele XVI – XVIII.

În ultimele decenii fondul de manuscrise, carte veche și documente a Muzeului Olteniei s-a îmbogățit continuu, pe de o parte ca urmare a achizițiilor curente, iar pe de altă parte ca rezultat al depistării și preluării unor însemnate donații. Amintim astfel: colecția de vechi tipărituri franțuzești, ce a aparținut prof. C. Fortunescu donată de sora acestuia, M. Iconomu precum și fondul de cărți donat de Vera Crăsnaru, care cuprinde lucrări din biblioteca craioveanului Ion Cernătescu, luptător pașoptist și militant pentru unire, fondul N. Romanescu, fondul C-tin. Năvârlie, etc.

Astfel formată de-a lungul timpului colecția de manuscrise și carte veche a Muzeului Olteniei cuprinde 1176 volume, dintre care 601 volume reprezintă bunuri susceptibile să facă parte din patrimoniul cultural național. Dintre lucrările de excepțională valoare se remarcă, în afara celor amintite deja, un volum din Opera sanctissimi, a lui Erasmus din Rotherdam, tipărit la Veneția în 1525; un exemplar din Cicero, *Opera Omnia*, tipărit tot la Veneția în 1583; un exemplar din Vergilius, *Collatione scriptorum graecorum*, tipărit în 1568, un volum din *Decretum Gratiani*, tipărit la Veneția în 1513 și altele. De asemenea se cer amintite titluri ca: *Evanghelia lui Șerban Cantacuzino*, tipărită în 1682; *legiuirea lui Caragea* (1818); Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, Pesta, 1812; *Bucoavnă sau cârtică de nume*, Sibiu, 1820; *Elementuri de filozofie*, București 1826; *Chemare de tipărire a cărților românești* de Constantin Diakonovici Loga, București, 1821, etc. Nu sunt mai puțin importante lucrările ieșite de sub teascurile impremeriilor din Oltenia: primele cărți bisericești tipărite la Râmnic sub îngrijirea lui Antim Ivireanu, cărțile tipărite de Constantin Lecca în prima tipografie craioveană, sau cele dintâi manuale școlare care au văzut lumina tiparului pe pământul Olteniei, în anii 1828 – 1830, rod al strădaniei profesorilor craioveni Grigore Pleșoianu și Stanciu

¹ Otilia Gherghe, *Constantin S. Nicolaescu-Plopșor, directorul Muzeului regional al Olteniei*, în Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolaescu-Plopșor”, nr. II, Craiova, 2000, p. 180.

Căpățâneanu, dascăli la Școala Centrală din Craiova, vechi și renumit focar de cultură, de idei revoluționare și patriotice².

Prin urmare în patrimoniul Muzeului Olteniei există un bogat și valoros fond de manuscrise și tipărituri vechi a cărui păstrare, conservare și valorificare științifică și muzeală reprezintă unul din obiectivele principale ce stă în atenția colectivului. Conservarea acestei colecții a ridicat și ridică încă în continuare probleme dificile dată fiind vechimea multora dintre lucrări, starea de conservare diferită a acestora, diversitatea suporturilor, cernelurilor și tehnicilor în care au fost executate.

În cazul colecțiilor de carte, manuscrise și documente, intervin însă o serie de particularități care conferă complexitate muncii de conservare dat fiind faptul că în majoritatea lor materialele suport ale bunurilor aflate în păstrare sunt de proveniență organică (hârtie, pergament, piele, textile, lemn, adezivi, cerneluri, coloranți, etc), având caracteristici chimice și tehnologice diferite. Caracteristica principală a acestor materiale e reprezentată accentuata sensibilitate a lor la acțiunea factorilor deterioranți externi, care se adaugă inerentelor modificări specifice interne din interacțiunea cărora rezultă fenomenul cunoscut sub denumirea de "îmbătrânirea naturală a materialelor"³. Prin urmare asupra acestei categorii de obiecte acționează destructiv atât fenomenul natural de îmbătrânire, cât și factorii deterioranți externi, fiecare putând să-și exercite influența nocivă singular, dar mai ales în interacțiune.

Spațiul de depozitare al colecțiilor, în general, și a celor ce cuprind bunuri cu suport organic, în special reprezintă elementul cel mai important pentru asigurarea unei conservări optime. El trebuie astfel ales încât să realizeze cele mai bune condiții climatice interioare și să asigure o protecție permanentă contra luminii, insectelor, prafului și celorlalți agenți de deteriorare. El trebuie să împiedice pătrunderea elementelor poluante din atmosferă și să asigure securitatea colecției împotriva incendiilor, calamităților și sustragerilor. Pornindu-se de la aceste cerințe și de la disponibilitățile concrete de spațiu în cadrul Muzeului Olteniei, conservatorul împreună cu muzeograful secției trebuie să asigure colecției de manuscrise și carte vechi spațiul de depozitare, credem cel mai adecvat. În acest sens s-a optat pentru o încăpere situată la parterul clădirii.

În legătură cu organizarea depozitului de manuscrise și carte vechi trebuie menționat faptul că la Muzeul Olteniei, din economie de spațiu, în aceeași încăpere a fost amplasat și depozitul de carte al bibliotecii, în condițiile limitării accesului la muzeograful gestionar și conservatorul secției.

Factorii fizico-chimici au un rol deosebit de important în degradarea bunurilor muzeale, îndeosebi a celor cu suport organic. Ei acționează independent, dar mai ales în interacțiune. "Consecința interacțiunii unui mare număr de elemente și factori distructivi diverși reprezintă microclimatul"⁴ unui depozit și el are ca principale elemente: temperatura, umiditatea, luminozitatea și compoziția fizico-chimică a aerului, la care se adaugă în unele cazuri și alți factori⁵.

Variațiile de temperatură reprezintă unul din pericolele reale pentru starea de sănătate a bunurilor muzeale, îndeosebi pentru cărți, documente și manuscrise.

Pornind de la aceste considerente s-a reușit ca în depozitul ce adăpostește colecția de documente a Muzeului Olteniei să se asigure o temperatură sezonieră relativ constantă de 12 – 13°C iarna și 16 - 18°C vara, la acestea contribuind atât alegerea și amenajarea judicioasă a spațiului de depozitare, cât și oprirea pe durata sezonului rece a instalației de încălzire.

Umiditatea relativă și variațiile ei reprezintă un alt element deosebit de important al microclimatului din depozite. Astfel, creșterea U.R. permite fibrelor de celuloză să se dilate considerabil în sens transversal și longitudinal. Odată cu reducerea umidității, hârtia se contractă inegal, ceea ce are ca efect ondularea, deformarea și modificarea formatului foilor⁶. Dimpotrivă, atunci când U.R. scade sub 40%, hârtia suferă o uscăre excesivă, devenind casantă și friabilă⁷.

Mult mai periculoasă este acțiunea distructivă conjugată a U.R. și T., ca și a U.R. și a factorilor poluanți precum și lumina solară și cea artificială datorită radiațiilor infraroșii și ultraviolete.

De asemenea, fondul de documente, manuscrise și carte vechi este mult mai sensibil la acțiunea distructivă a factorilor biologici: microorganismelor, insectelor și rozătoarelor.

Activitatea de conservare și depozitare a patrimoniului reprezintă una din funcțiile de bază ale activității muzeale, fapt pentru care ea nu poate avea un caracter întâmplător sau de campanie, ci unul permanent, potrivit unor programe întocmite rațional pe baza cunoașterii aprofundate a normelor științifice de conservare, precum și a posibilităților concrete, materiale, de spațiu și personal, ale fiecărei instituții muzeale în parte. Aceste programe trebuie să pornească de la analiza stărilor existente și să aibă în vedere, în esență, următoarele:

² În legătură cu valoarea documentară a acestor lucrări a se vedea: G. Rădulescu, I. M. Negreanu, *Însemnări din trecutul unei tipografii și cultura olteană*, Craiova, 1965, p. 18, 23 - 25.

³ E. Balteș, A. Cruher, R. Georgescu, *Recomandări pentru conservarea colecțiilor bibliotecilor*, București, 1972, p. 8 - 9.

⁴ E. Balteș, A. Cruher, R. Georgescu, *op. cit.*, p. 11.

⁵ Ibidem.

⁶ E. Balteș, A. Cruher, R. Georgescu, *op. cit.*, p. 12; F. Oprea, *Păstrarea și conservarea documentelor de arhivă*, București, 1973, p. 10.

⁷ E. Balteș, A. Cruher, R. Georgescu, *op. cit.*, p. 12.

- stabilizarea unor măsuri concrete care să asigure folosirea unor tehnici de depozitare și etalare conform cu normele de conservare, precum și folosirea integrală și rațională a spațiilor de depozitare.
- asigurarea mijloacelor necesare bunei desfășurări a activității de conservare.
- participarea la această activitate a unui personal bine pregătit profesional în probleme de conservare.
- asigurarea unui caracter permanent și a unui ritm constant în desfășurarea muncii de conservare.
- stabilirea unor forme de control eficient care să asigure ducerea la îndeplinire a programului.

La Muzeul Olteniei activitatea de conservare și depozitare se desfășoară în conformitate cu prevederile unor programe anuale și de perspectivă, care reprezintă părți integrante ale planurilor de muncă.

Propunerile care stau la baza întocmirii programelor de conservare și depozitare pornesc de la analiza într-un cadru mai larg (conservator, restaurator, muzeograf gestionar) a situației concrete pentru fiecare colecție sau grup de colecții.

Aceste programe prevăd:

- necesarul de îmbunătățiri ce trebuie aduse spațiului și mobilierului de depozitare (sau dacă este cazul se prevede un nou spațiu sau mobilier) în vederea asigurării unor condiții optime de microclimat precum și a protecției bunurilor față de agenții distructivi biologici și sociali.
- aparatura, materialele și substanțele necesare a fi procurate în vederea îmbunătățirii controlului și menținerii condițiilor optime de microclimat, precum și pentru eventualele intervenții în cazul atacului biologic.
- completările necesare dotării depozitelor și sălilor de expoziție cu suficiente mijloace P.C.I.
- asigurarea necesarului de materiale pentru ambalarea corectă a bunurilor în caz de transport (dacă este cazul).
- modalitățile de control a condițiilor de microclimat, precum și a stării de sănătate a materialelor, cu stabilirea periodicităților și responsabilităților în efectuarea lor, precum și a obligativității consemnării constatărilor în "caietul de depozit".
- efectuarea operațiunilor igienico-sanitare (aerisire, desprăfuire, dezinfecție și deratizare), cu stabilirea periodicităților și responsabilităților.
- obligativitatea intervenției în cazul atacului biologic sau a agenților de deteriorare fizico-chimică, cu nominalizarea colectivului însărcinat să facă aceste operații.
- obligativitatea întocmirii fișelor de sănătate a bunurilor din colecție cu stabilirea normei anuale de fișe.
- eșalonarea priorităților de restaurare.
- nominalizarea și planificarea personalului cuprins în programele de perfecționare organizate pe plan local sau central.
- obligativitatea controlului respectării programului de conservare și depozitar, cu stabilirea responsabilităților.

Ceea ce caracterizează aceste programe, ca de altfel întreaga activitate de conservare și depozitare a patrimoniului în instituția noastră este atenția deosebită acordată măsurilor preventive, aspectelor legate de asigurarea condițiilor optime igienico-sanitare și de microclimat, fapt datorat unei constatări confirmate de practică: *este mai ușor, mai util, mai judicios să se aplice măsuri corespunzătoare de prevenire, decât de remediere a pagubelor provocate de acțiunea nocivă a factorilor deterioranți*.

Paul Coremans, care a condus Laboratorul central al muzeelor din Belgia, teoretizând toate rezultatele experiențelor sale, definește conservarea "o operație de natură tehnică, urmărind prelungirea la maximum a vieții unei opere", restaurarea însemnând "un minimum de intervenție chirurgicală"⁸.

⁸ Corina Nicolescu, *Muzeologie generală*, București, 1979, p. 40.